

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 4 1985

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkologiska förening.

Redaktör

Fil. dr Sten Skansjö

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. kand. Allan Persson, Lund

Landsarkivarie Anna-Christina Ulf-
sparre-Meurling, Lund

innehåll

	Sid.
Lars Larsson: En kustboplats från tidig bondestenålder i södra Skåne	1
Gösta Lindeberg: Ett riksdagsval och en bonderiksdagsman från Lundabygden under frihetstiden	15
Aktuellt om antikvariskt: Anders Ødman: Rapport från en förundersökning	32

Omslagsteckning av Anna-Margarethe Thagaard

En kustboplats från tidig bondestenålder i södra Skåne

Av Lars Larsson

Lunds universitets historiska museum, Krafts torg 1, 223 50 Lund

Det tidiga jordbruket är ett mycket flitigt diskuterat tema i sydkandinavisk arkeologi. En boplats på den skånska sydkusten har genom ett omfattande material, inte minst ett stort antal benfynd, givit ett intressant bidrag till kunskapen om det tidiga bondesamhället.

Sedan 1980 har arkeologiska undersökningar bedrivits inom ett kustparti av södra Skåne mellan Trelleborg och Ystad. Undersökningsområdet omfattar ett flackt och delvis vattensjukt landskap i anslutning till platsen Skateholm vilket också givit namn åt projektet – Skateholmsprojektet. Det flacka området påverkades under sen jägarstenålder (sen mesolitisk tid) och bondestenålder (neolitisk tid) av de havsnivåförändringar vilka förde upp havsytan till ett maximum av ca 5 m över nuvarande nivå för att därefter i etapper sjunka under resterande del av neolitikum. På grund av den flacka terrängen har även förändringar av mindre dignitet i vattenståndet medfört betydande förskjutningar av relationen land och vatten – ett förhållande som har haft stor betydelse för studiet av bosättningsmönstret, då man oftast har eftersträvat att bo i närheten av stranden.

Undersökningarna vid Skateholm initierades av att det vid en provundersökning påvisats ett fyndrikt och välbevarat kulturlager samt gravar på sydslutningen till en mindre förhöjning mitt i undersökningsområdet – Skateholm I. De fortsatta undersökningarna resulterade i att ytterligare två fyndplatser – Skateholm II och Skateholm III – med en kombination av

boplatslager och gravar kunde identifieras och delvis undersökas. C 14-dateringar, artefaktformernas sammansättning och fyndplatsernas nivå över havet anger att de tre fyndplatserna, med totalt 88 undersökta gravar, använts under loppet av ett halvt till ett årtusende under senmesolitisk tid (5500–4500 f.Kr.).¹ Fyndplatserna har vid denna tid legat på små öar, såsom Skateholm I och Skateholm II eller på en udde, såsom Skateholm III, i den forna havsviken (Fig. 1).

I avsikt att få en kompletterande bild av den senmesolitiska bosättningen runt den forna viken, genomfördes i flera etapper rekognoscering av de marker inom området som under skilda perioder av stenåldern utgjort vikens strandzon. Denna genomfördes i form av besiktning av tillgänglig mark inom en zon som låg mellan 2 och 8 meter över den nuvarande havsnivån. Därvid registrerades ansamling av bearbetad flinta, spår efter skörbrända stenar samt tydliga mörkfärgningar i marken. Förutom flera senmesolitiska fyndplatser identifierades också boplatser där ytfynd angav aktiviteter under neolitisk tid. En av dessa, belägen i undersökningsområdets nordöstra del (Fig. 1:D), visade sig genom ytfynd av förutom bearbetad flinta också innehålla

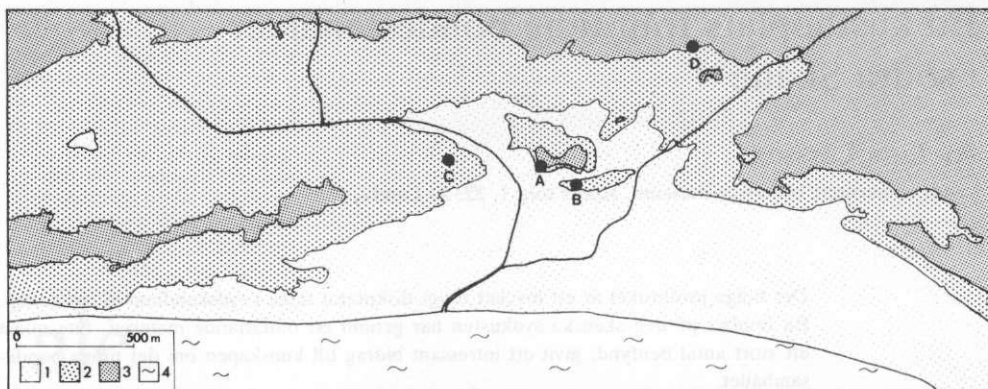

Fig. 1. Området runt fyndplatserna i Skatchholm. A–C markerar de mesolitiska fyndplatserna Skatchholm I–III medan Rävgravsboplatsen är belägen vid D. Teckenförklaring; 1: område lägre än 3 m ö.h., 2: område mellan 3 och 5 m ö.h., 3: område högre än 5 m ö.h. samt 4: den nutida havsnivån.

keramik och ben. Detta var så intressant att en mindre undersökning genomfördes under ett par veckor 1983. Grävningsresultaten var mycket lovande varför undersökningen fortsatte under 1984.

Rävgrav-fyndplatsen

Platsen vilken benämnes Rävgrav med dess administrativa beteckning Ö. Vemmenhög 7:20 är belägen på sydsidan av

en markerad sluttning som kan följas i väst-östlig sträckning utmed en sträcka på flera hundra meter (Fig. 2). Ca 200 m öster om fyndplatsen viker denna sluttning markant av mot norr varför den aktuella platsen vid ett vattenstånd av ca 5 m över havet utgjort en svagt markerad udde. Området omfattar en 300 m bred, flack, sandig zon vilken mot norr övergår i en kuperad terräng varvid inslaget av lera

Fig. 2. Boplatsen vid Rävgrav sedd från väster.

ökar. Sydväst om boplatsen utbreder sig ett mycket flackt landskap som delvis utgöres av sankmarker. De fyndförande lagren är belägna på en nivå av mellan 5 och 7 m över havet. Någon entydig information om havsnivån vid tiden för bosättningen finns inte men mycket talar för att boplatsen varit strandbunden. Ett starkt indicium är den tydliga skillnaden mellan ett på sluttningen dokumenterat sotfärgat och fyndrikt kulturlager som vid nedre delen av sluttningen övergår i ett lager med en snabbt avtagande fyndmängd. Samtidigt uppträder ett gyttjelager som mot söder blir allt mäktigare. Fyndskiktet i gyttjan har tolkats som ett utkastlager vilket avsatts omedelbart utanför stranden.

Hitintills har sammanlagt 75 kvm av boplatsen blivit föremål för undersökning men denna yta utgör endast en mindre del av hela det fyndförande området. Provschakt och provborrningar visar att kulturlagret kan följas utmed en ca 60 m lång och upp till 10 m bred zon av sydsluttningen. Huvuddelen av den undersökta ytan omfattar ett större schakt i den östra delen av boplatsoområdet.

Läget för boplatsen Rävgrav uppvisar betydande likheter med det för de senmesolitiska boplatserna. Därtill tycks kulturlagrets omfattning väl överensstämma med det på de senmesolitiska fyndplatserna. De senare har tolkats som utnyttjade permanent eller semipermanent under loppet av några få århundraden. Huvudfrågan var därför hur väl fyndplatsen vid Rävgrav överensstämde med de vid Skateholm? Hade näringsstrategin varit baserad på jakt och fiske i likhet med de mesolitiska boplatsernas? Hade platsen använts mer eller mindre kontinuerligt under en längre tid? Fanns här också gravar i direkt anslutning till kulturlagret? Med utgångspunkt från

fyndplatsen vid Rävgrav fanns det goda förutsättningar att med ökat faktamaterial tränga in i den omfattande problematik som berör näringsförhållandena under en tidig del av neolitisk tid. Under flera årtionden, och speciellt intensivt under de senaste åren, har relation mellan åkerbruk samt boskapsskötsel kontra jakt, fiske och insamling under en tidig del av neolitikum varit föremål för en intensiv och ibland ganska häftig debatt. Övergången mellan mesolitikum och neolitikum markeras av en förändring av den materiella kulturen genom nya kärtyper med nya mönster liksom att slipade flintyxor och flera andra föremål uppträder. Huvudproblemet är i hur stor utsträckning denna förändring av föremålen hänger samman med en förändring av näringsförhållanden och om denna förändring ägt rum under flera århundraden eller under loppet av mindre än något århundrade. Att de nya näringarna i form av åkerbruk och boskapsskötsel kan ha introducerats redan i slutet av jägarstenålder finns det starka indikationer för.² Men frågan kvarstår dock i hur stor omfattning bebyggarna under en tidig del av neolitisk tid utnyttjade sig av jakt, fiske och insamling. Diskussionen kan här grovt inordnas i två ståndpunkter.³ Anhängare av den ena anser inte att några stora förändringar av bebyggelsen har ägt rum.⁴ Man fortsatte att bebo de gamla boplatserna, låt vara med viss utvidgning av bebyggelsen i området innanför kustzonen. Anhängare av den andra ståndpunkten menar att de tidigare boplatsoområdena övergavs för utnyttjandet av nya marker, speciellt för bete och odling.⁵ Kusten har endast besökts under korta perioder av året för jakt och fiske. Först några århundraden efter denna förändring kom boplatser åter att i större omfattning placeras kustnära.

Fig. 3. Situationsbild från utgrävningen.

De kustboplatser man tidigare utnyttjat som stöd för den ena eller den andra ståndpunkten har innehållit artefakter typiska för såväl mesolitikum som neolitikum. Därför har man antingen uppfattat dem som blandade eller omfattande en fas med en kontinuerlig föremålsförändring.⁶ En boplatz som Rävgrav vilken saknade mesolitiska inslag – skulle den rymma betydande inslag av traditionella näringar i form av lämningar efter jakt och fiske eller vara en utpräglad bondbebyggelse?

Fyndmaterialet

Från Rävgrav föreligger ett rikhaltigt material av keramik, flinta, ben samt horn. Även andra material såsom bärnsten och lerklining förekommer. Eftersom undersökningarna inte avslutats är redovisningen av fyndmaterialet liksom presentatio-

nen av resultat från olika analyser att uppfatta som preliminär.

Kärlformer liksom ornammentikens utformning är avgörande vid tidsbestämningen av fyndmaterialet. Kombinationen av dessa element försvårades dock på grund av den fragmentariska tillståndet för keramiken.

På boplatzen uppträder ett homogent material både vad avser kärlformer och ornammentik (Fig. 4 samt Fig. 8). Två kärltyper dominerar helt fyndmaterialet, nämligen trattbägare och skålar. De förra har en hög hals och en markerad övergång mellan hals och buk. Av det omfattande kärlmaterialet framgår att det föreligger betydande storleksvariationer bland trattbägarna. Mynningsdiametern på sammanlagt fem trattbägare har uppmätts med en variation av mellan 18 och 50 cm vilket anger att såväl små som stora bägare använts.

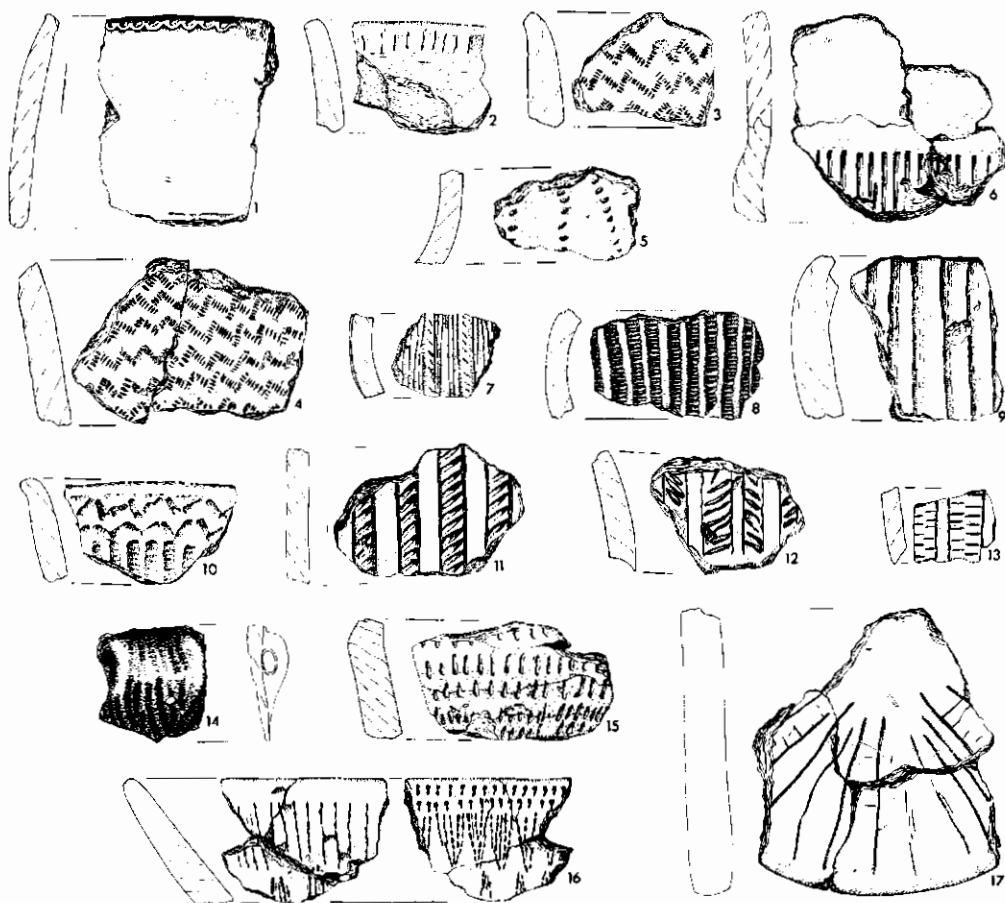

Fig. 4. Fragment av lerkärl (1–16) och lerskiva (17). 1:3.

På det fåtal trattbägare som försetts med ornamentik på halspartiet består denna av en eller ett par rader med enkla intryck (Fig. 4:2) samt i ett par fall av snörintryck. Ett mindre antal kärlfragment uppvisar en yttäckande ornamentik bestående av tätt placerade, horisontella vinkelinjer utförda i s.k. tvärsnodd varmed avses intryck av pinne kring vilken ett snöre virats i täta varv (Fig. 4:3). Där- emot förekommer på flertalet trattbägare en enkel ornamentik i form av korta, tvärgående streck på mynningsranden (Fig. 4:1). Ornamentiken på buken utgöres av vertikalt orienterad ornamentik

där en helt dominerande andel består av linjer. Dessa uppträder med varierande finhetsgrad från tätt ställda tunna linjer (Fig. 4:6) till breda, djupa linjer som närmast kan beskrivas som fåror (Fig. 4:9 samt Fig. 5). I några fåtal fall förekommer en variation med regelbundet uppträdande oornerade fält. Något mera vanligt uppträdande är interfolierade vertikala vulster försedda med korta streck (Fig. 4:7). I kärlmaterialet föreligger också exempel på att den vertikala bukornamentiken utförts i tvärsnodd (Fig. 4:8).

Bland skålarna förekommer såväl

Fig. 5. Ett större fragment av en trattbägare, buken ornerad med vertikala streck, omgiven av benfragment.

ornerade som oornerade exemplar. Mynningsdiametern på skålar har endast i fem fall kunnat mätas, med en variation mellan 16 och 24 cm. De minsta är oornerade. Bland kärlfragmenten uppträder inte något exempel som uppvisar någon tydlig markering av övergången mellan hals och buk varför skålarna får betecknas som närmast halvklotformade. Vissa var sannolikt försedda med ett rakt eller svagt utsvängt övre kärlparti utan någon tydlig markering mellan hals och buk. Eftersom det i materialet endast förekommer ett par exempel på öron (Fig. 4: 14) kan i dylika inte ha varit vanligt förekommande på kärlen.

På skålarna, som inte synes uppvisa en lika markerad storleksvariation som trattbägarna, uppträder vanligtvis två eller flera horisontella vinkellinjer i tvärsnodd under mynningen (Fig. 4: 10). I vissa fall

är vinkellinjerna kompletterade med horisontella rader av tvärsnoddband eller snedställda korta tvärsnoddstryck i en eller ett par horisontella rader. Vad avser skålarnas bukornamentik är den helt dominerande formen vertikala band i linjetechnik fyllda med snedskraffering (Fig. 4: 12–13). Ovanligt är exempel på kombinationer med i angränsande band varierande skraffering. I de fall där kombination uppträder på skärvor från Rävgrav utgörs den avvikande skrafferingen främst av blyxtlåsmönster (Fig. 4: 13).

Ett fåtal kärlfragment uppvisar element vilket antyder att de kan härröra från s.k. fotskålar. Detta begränsade material utgöres av mynningsfragment med dubbelsidig ornamentik som visar att de tillhör ett kärl med kraftigt utsvängt mynning. Ett sådant fragment har försetts med triangelliknande mönster (Fig. 4: 16). I materialet från Rävgrav förekommer belägg för skulderkärl. Två skärvor, försedda med ornamentik, uppvisar en kärlvägg med ett tydligt vinklat parti (Fig. 4: 15).

Antalet fragment av lerskivor är begränsat sett i relation till det totala antalet keramikfragment. På tre av skivorna kunde diametern uppmätas med variationen 10–17 cm. Flertalet är oornerade men ett mindre antal uppvisar dekoration. Vanligast förekommande bland ornamenten är radiellt orienterade streck såväl i linje- som i tvärsnoddsteknik (Fig. 4: 17).

Den utnyttjade flintan utgöres av såväl lokal flinta av danientyp vilken uppträder i små block liksom senonflinta av god kvalitet som sannolikt transporterats från västra Skåne, ett avstånd på ca 40 km. Materialet avspeglar en dominans av skivteknik varför det föreligger få belägg för en mera avancerad spånteknik. Att en

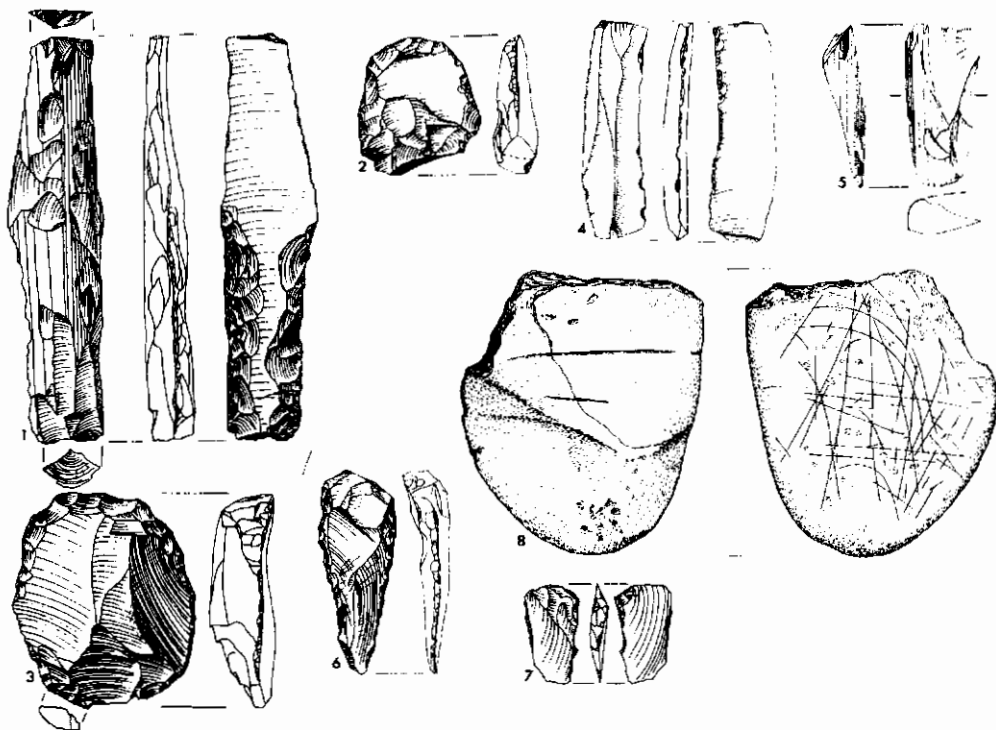

Fig. 6. Flintredskap (1-7) samt stenplatta med ristningar (8). 1:2.

sådan likväl tillämpats på platsen framgår av några fynd av tryckstockar tillverkade av horntaggar. Tillhuggningstekniken har medfört att en helt dominerande andel redskap är framställda ur skivor. Den numerärt största redskapsgruppen är skrapor (Fig. 6:2-3). Knivar (Fig. 6:1) och borrar (Fig. 6:6) är lika frekventa men uppgår likväl endast till en fjärdedel av antalet skrapor. Tvärpilar uppträder (Fig. 6:7) men deras andel är obetydlig sett i relation till frekvensen på de senmesolitiska boplatserna i området. Större eller mindre fragment av slipade flintyxor anger att den enda formen för yxor på platsen var den tunnackiga (Fig. 6:5). Därtill föreligger ett par fragment av flintmejslar.

Av annan bergart uppträder knackstenar samt fragment av slipstenar och mal-

stenar. Ett mindre antal stenplattor uppvisar tydliga ristningsspår som antingen uppträder oregelbundet eller har en spridning som kan uppfattas som en form av dekoration (Fig. 6:8). Liknande ristningsspår uppträder på stenplattor eller på kalkytan till flintföremål som påträffats på boplatser från mesolitisk tid.⁷

Den goda bevaringsmiljön har också medfört att flera redskap tillverkade av ben och horn påträffats. Den helt dominerande redskapsformen är benspetsar som uppvisar en betydande storleksvariation. Detta antyder en varierande funktion för spetsarna. Bland de intakta spetsarna förekommer såväl de som försetts med en över ytan heltäckande bearbetning (Fig. 7:1) som exemplar där tillslipningen begränsas till ett kortare parti av spetsen (Fig. 7:2). En i det närmaste hel-

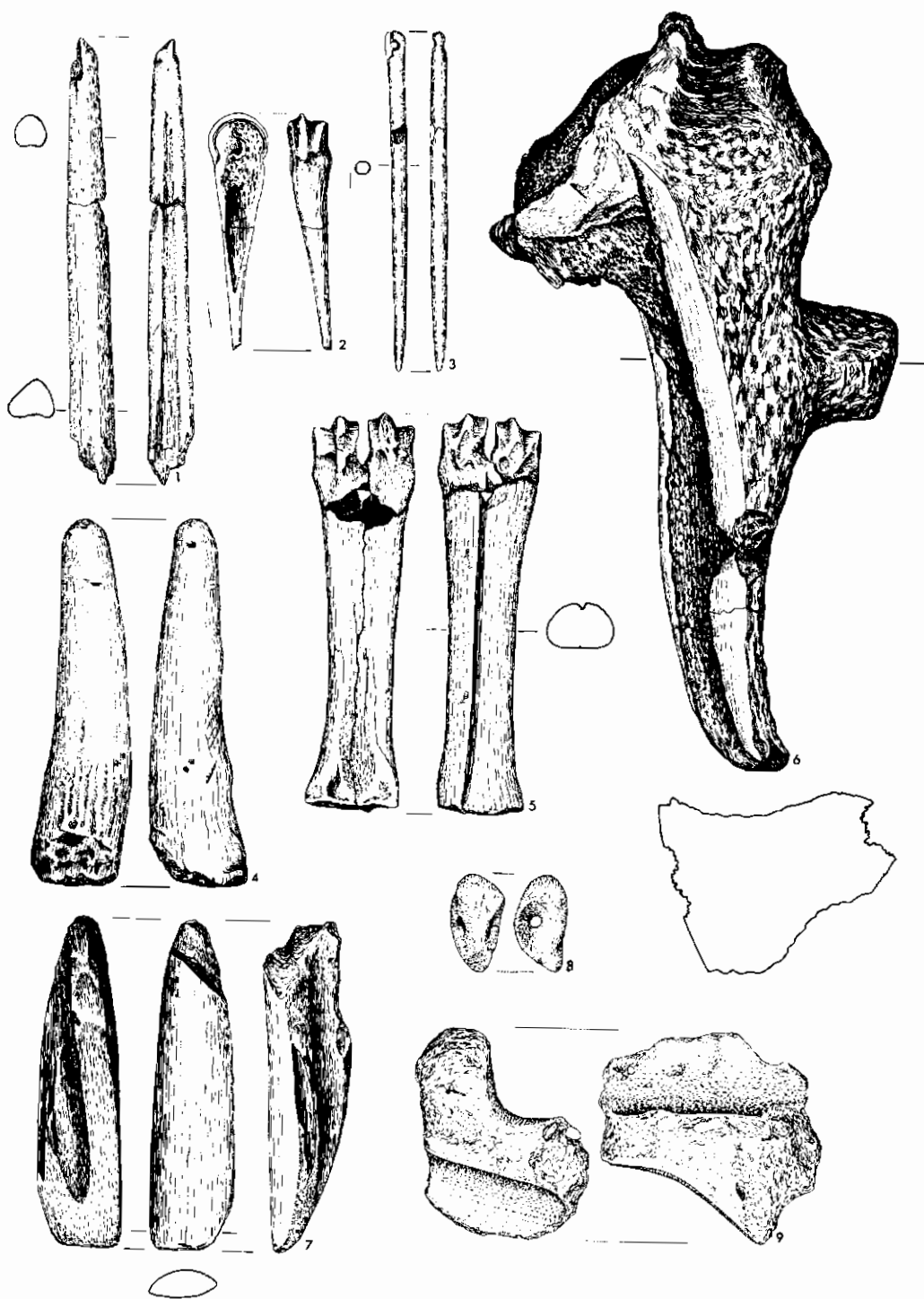

Fig. 7. Ben- samt hornredskap (1-4, 7), bearbetat ben och horn (5-6), bärnstenshänge (8) och en bit lerklining (9). 1:2.

nål med öga i den distala delen ingår bland fynden (Fig. 7:3).

Ett fragment utgör eggpartiet till en benmejsel (Fig. 7:7). Fynd av korta tryckstockar, formade ur kronhjortshorn, har tidigare omnämnts (Fig. 7:4). Ett mindre hornfragment med tydliga spår efter genomborrning anger att skafthålsförsedda hornredskap utnyttjats på platsen. I materialet ingår också ett flertal ben- och horndelar vilka uppvisar tydliga spår efter bearbetning (Fig. 7:5-6).

Ett mindre antal bitar av bärnsten ingår också i fyndmaterialet. En av dessa har försetts med genomborrning (Fig. 7:8). Trots att det föreligger ett betydande tandmaterial från såväl vilda som domesticerade djurarter, har inte några fynd av tandpärlor belagts. Detta är en artefakttyp som är mycket väl belagd på de mesolitiska boplatserna i området.

Anläggningar

I förhållande till den undersökta boplatstytan föreligger det ett mycket litet antal anläggningar. Ett fåtal gropar av mindre dimension har belagts under kulturlagret. Under kulturlagret har också totalt ett 60-tal stolphål dokumenterats. Av speciellt intresse är att ett 50-tal av dessa registrerades inom ett ca 9×4 m stort område. Här förekommer såväl kraftigare som klenare stolpfärgningar vilka sannolikt markerar någon form av huskonstruktion. Längre ned på slutningen, räknat från den yta som rymde stolphål, förekom en tydlig ansamling av lerklining. Avtrycken i bitar av lerklining anger att den härrör från en konstruktion i vilken ingått både grövre och finare trädelar (Fig. 7:9). Även mindre ytor med ett kompakt lager bestående av bränd lera har dokumenterats.

Under 1984 utfördes bortschaktning av

matjorden inom ett begränsat parti i anslutning till kulturlagrets högsta begränsningslinje. Endast ett fåtal anläggningar kunde beläggas, samtliga av fyndmaterialet att döma tillhörande en senare del av neolitisk tid. Något nära samband mellan boplatser och gravfält, som belagts på de senmesolitiska fyndplatserna, synes inte förekomma vid Rävgrav.

Dateringen av fynden

Vad avser tidsställningen för fyndplatsen måste denna främst baseras på keramikfynden. Den västskånska tidigneolitiska kronologin har nyligen blivit föremål för en ingående behandling.⁸ Denna resulterade i en tredelning i Oxie-, Svenstorps- och Bellevuegårdsgruppen. I detta sammanhang är det främst den yngsta gruppen – Bellevuegårdsgruppen – som är av intresse.⁹ Karaktäristiskt för denna grupp är trattbägare med hög hals och en markerad övergång mellan hals och buk. Här finns också exempel på stora exemplar av denna form med mynningsdiameter på mer än 40 cm vilket saknas inom de övriga grupperna. Typiskt för gruppen är också förekomsten av tvärsnodd liksom belägg för vulster på bukpartier kombinerad med vertikal linjeornamentik. Vad avser fynden från Rävgrav kan trattbägaraterialet med några undantag väl inlemmas i Bellevuegårdsgruppen. I Bellevuegårdsgruppen förekommer skålar men inte någon är med säkerhet försedd med ornamentik.

Som närmast tidsmässiga parallell skulle i så fall den något yngre Troldebjergfasen under MN Ia (MellanNeolitikum) i Östdanmark betecknas (Fig. 8). Vad avser käriformerna föreligger en likhet i den tydliga dominansen för trattbägare, förekomst av öppna skålar samt belägg för fotskålar och skulderkärl.¹⁰ Men vad

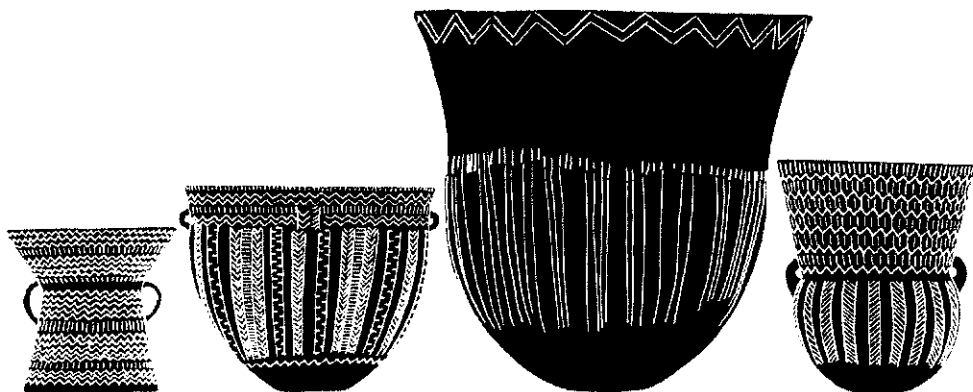

Fig. 8. Den östdanska Troldebjergstilens kärlformer och ornamentik. Kärllformerna överensstämmer väl med de i Rävgrav medan ornamentiken avviker. Från vänster: fotskål, skål samt två trattbägare. Nielsen 1981.

avser ornamentiken uppträder skillnader både vad avser trattbägare och öppna skålar. De vanligast förekommande randornamenten i Troldebjerg, horisontella rader av korta vertikala streck, vinkellinjer i linjeteknik eller kombinationer mellan dessa båda mönstertyper¹¹ saknas helt på trattbägarna och skålarna i Rävgrav. Liksom i Rävgrav dominerar helt den vertikala bukornamentiken på trattbägarna i Troldebjerg.

Även om vissa gemensamma grunddrag mellan Troldebjerg och Rävgrav föreligger, härvid avses främst kärllformerna, förekommer så betydande skillnader i ornamentiken att det finns skäl för att påstå att keramiken från Rävgrav inte kan inordnas i den gruppering som Troldebjerg representerar. Denna skillnad kan dock inte utan vidare beaktande bilda underlaget för att se en tidsmässig skillnad mellan fynden i Rävgrav och i Troldebjerg. Under en sen del av tidigneolitikum har en betydande regionalisering av keramikornamentiken kunnat beläggas i Danmark och Skåne.¹² Inom det danska området uppträder under övergången till mellanneolitikum och under tidig mellan-

neolitikum Fuchsberg-, Troldebjerg- och Gingsterstilarna.¹³

Med utgångspunkt från keramikmaterialet tillhörande såväl i Väst- som Östskånska boplatser daterade till sen tidigneolitikum eller en tidig del av mellanneolitikum kan anföras att de tidsmässigt betingade förändring av mönster och mönsterkombinationer som kan skönjas i östra Danmark också kan utskiljas i skånskt material.¹⁴ Dock måste betonas att det föreligger vissa från danskt material avvikande element såsom den höga frekvensen av tvärsnodd, vilken kan betecknas som ett regionalt särdrag. En datering till övergången tidigneolitikum-mellanneolitikum för boplatserna vid Rävgrav är mycket rimlig. Kulturellt tillhör Rävgravsboplatserna, i likhet med andra här behandlade neolitiska boplatser, trattbägarkulturen. I absoluta värden har C 14-dateringar i Sydsandinavien angivit övergången mellan tidigneolitikum och mellanneolitikum till ca 3300 f.Kr.

Den undersökta ytan är ännu alltför begränsad för att avgöra om platsen rymmer en kontinuerlig bosättning eller i tid delvis särskilda bosättningar. Att kera-

mikmaterialet betecknas som homogent och tillhörigt ett tidsavsnitt då betydande förändringar av mönster och mönsterkombinationer uppträder, tyder på att bosättningen haft en förhållandevis kort användningstid. Detta skulle i så fall betyda att en större grupp människor, med andra ord flera familjer, bebott platsen samtidigt.

Bönder eller jägare?

Som redan tidigare anförts var bevaringsmiljön mycket gynnsam varför det föreligger ett betydande material i form av ben. Här finns ett utomordentligt underlag för att fastställa de ekonomiska förhållandena för befolkningen men också för jämförelser med de rika senmesolitiska benfynden.

Av de större köttrika arterna är andelen som skogsvilt identifierade arterna, dvs. kronhjort, rådjur och sälar, endast 3 %.¹⁵ De resterande arterna är nötboskap, får och svin. Vad avser den senare arten är det inte möjligt att fastställa ifall varje enskilt ben tillhört tamformen eller vildsvinet, men den helt dominerande andelen uppvisar karaktäristika för tamformen. Detta anger att jakten har spelat en mycket liten roll i födoanskaffningen. Om man räknar det totala antalet klassificerbara ben, drygt 2800, så utgör de tre domesticerade arterna 89 %, större vilt 2 %, hund 1.5 %, mindre vilt som hare och bäver 0.6 %, pälsdjur i form att utter, vildkatt och björn 0.3 %, fågel 0.5 % samt fisk 6 %. I den senare gruppen dominerar torsk och gädda helt. Det förhållandevis låga andelsvärdet för fisket antyder också här ett begränsat utnyttjande av denna resurs. Bland sälarter återfinnes såväl gråsäl som grönländssäl och vikare. Bland fåglarna finns bl.a. stork, havsörn, kricka och trast. Ett ben från stork uppvi-

sar en tillväxt av benvävnad som helt normalt uppstår i samband med äggläggningen. Gården med storkboet, en typisk kombination i nästan varje romantisk framställning av den skånska landsbygden, kanske redan har existerat här i Sydskåne vid en tid då jordbruksnäringen ännu var mycket ung.

Speciellt intressant blir den osteologiska analysen då resultaten jämföres med de från de senmesolitiska boplatserna, som är minst ett årtusende äldre. Relationen större köttdjur till fiskar är för Rävgrav 15:1 men på Skateholmsboplatserna 0.4:1, vilket tydligt markerar fiskets minskade betydelse.¹⁶ Det bör påpekas att samma grävningsmetod, exempelvis samma storlek på sållnätets maskor, tillämpats på samtliga boplatser. Skillnaden i avseende fiskets betydelse kan delvis förklaras vid att miljön i den nära omgivningen förändrats från en lagun med ett betydande inslag av söt- eller brackvatten till en havsvik med ett ökat inslag av saltvatten. Detta framgår tydligt av att andelen saltvattensarter ökar från 1 % i Skateholm II, från tidig erteböllekultur till 10 % i Skatchholm I, från mellersta delen av erteböllekultur och till 64 % i Rävgrav. Därtill synes fångstformen förändras. Exempelvis är torskbenen som förekommer i Rävgrav betydligt större än de som uppträder på Skateholmsboplatserna. Sannolikt beror detta på att smala och strömrika sund, som det fanns gott om i den senmesolitiska arkipelagen, genom havsnivåförhöjningen försvann varvid förutsättningarna för fiske med mjärde kraftigt försämrades. Sannolikt bedrevs fisket istället med nät eller krok ute på öppna havet. Däremot ökar inte andelen för sälen i födan. I Skateholm II är andelen säl av större köttdjur 8 %, i Skateholm I 18 % men i Rävgrav knappt 1 %. I Skateholmsmaterialet ej belagda arter som däremot

uppträder i Rävgrav är hare och gröndssäl.

Vad avser tamdjuren så kan en påtaglig förändring av hundens kropps-konstitution beläggas från en schäferliknande hund i senmesolitikum till en hundtyp som närmast påminner om västgötaspet-sen. Förändringen av hundtyp återspeglar skogsjaktens minskade betydelse. Be-träffande svinen så är de mindre och för-hållandevis klenare i Rävgrav än i Skate-holm, däremot har tändernas storlek inte reducerats i samma utsträckning. Några falangben från nötboskap är mycket kraf-tiga vilket tyder på en hård belastning och möjligen hänger det samman med att nötboskap använts för att exempelvis dra år-tern. Av ett hornfragment framgår att det förekommit kastrering av baggar och formen på flera hörntänder antyder kastrering även av galtar. Kastrering av gal-tar och svinens relativa storvuxenhet kan tyda på att man bedrivit extensiv skötsel med kringströvande djur som haft möjlig-het att korsa sig med vilda svinstammar. Vad avser åldern hos nöt, svin och får finns alla åldersgrupper representerade. Av det stora tandmaterialet, med en be-tydligt större andel av tänder i Rävgrav jämfört med Skateholmsboplatserna, framgår att minst hälften av nötboskapen var slaktade vid två och ett halvt års ålder och före två års ålder bland svinen.

Även om såväl läge som omfattning av det fyndförande lagret vid Rävgrav väl överensstämmer med förhållandena på de senmesolitiska fyndplatserna så anger benmaterialet entydigt att såväl jakt som fiske spelat en underordnad roll i nä-ringsstrategin. Avsikterna med att bo-platsen förlagts till vikens strand har varit andra än de som lockade den senmesoli-tiska befolkningen. Närheten till lättod-lad mark och goda betesmarker har varit betydelsefull.

Tyvärr tillhör ju inte bopplatsen vid Rävgrav det äldsta stadiet av neolitikum varför man inte kan använda platsen som direkt underlag för diskussionen om för-hållandena som var förknippade med den allra äldsta utvecklingen av jordbruk och boskapsskötsel. Men den kan användas som ett varnande exempel på alltför kate-goriska påståenden om näringsförhållan-dena utifrån en boplat. Att bopplatsen le-gat vid kusten behöver inte betyda att be-byggarna främst har ägnat sig åt fiske och säljakt.

Bopplatsen vid Rävgrav representerar en fas vilken betecknas som speciellt ex-pansiv i Sydskandinavien. Under några få generationer byggs tusentals dösar i Dan-mark. Till denna fas dateras också de äldsta av de s.k. Sarup-anläggningarna d.v.s. stora arbetskrävande vallgravs-system som avgränsar en större yta.¹⁷ Dessa har tolkats som någon form av samlingsplatser för ett stort antal män-niskor. Inom skånskt område har fasen inte fått samma uppmärksamhet men fle-ra pollenanalyser visar på en ökning av odlings- och betesmarkerna vid denna tid. Sannolikt har också flertalet skånska dösar uppförts vid denna tid. Idag är inte några storstensgravar bevarade i trakten men att sådana förekommit kan beläggas på olika sätt. I Lunds stifts landebok från 1570-talet har en åker i östra vången till Tullstorps by namnet Stendödtz agir.¹⁸ Den troliga platsen för denna dös har spårats ca 500 m nordväst om bopplatsen. Därtill omnämnes ett monument med namnet Steendösset, beläget nordväst om Ö. Vemmenhögskyrka, i en prästrelation från år 1667.¹⁹

Fyndplatserna Skateholm I-III repre-senterar en sen del av mesolitikum men dock inte den allra senaste delen. Men denna lucka tycks kunna fyllas genom en fyndplats mindre än 100 m söder om

Rävgravsboplatsen där en boplat påträffats på en svagt markerad förhöjning i terrängen – sannolikt en ö under bosättningsfasen. Här har ett flertal ytfynd framkommit som antyder bebyggelse under de senaste århundradena av mesolitikum. Vissa andra av de fyndplatser som framkommit vid inventeringen har givit fynd som anger bebyggelse under en något tidigare fas än den vid Rävgrav. Där emot har inte några boplatser belagts från den allra äldsta delen av neolitikum. Är det så att de av någon anledning undgått upptäckt eller står boplatser från denna tid inte att finna här invid den forna havsviken men väl i backlandskapet innanför kustzonen?

Rävgravboplatsen är belägen inom ett flackt sandområde vilken mot norr övergår i en starkt kuperad terräng med kraftiga moränleror. Om båda dessa miljöer utnyttjades var läget vid havsvikens strand väl valt. Att andra neolitiska samhällen och även samhällen under brons-

och järnålder valt liknande boplatslägen framgår av ett flertal fyndplatser i vikens strandzon. Exempelvis företogs under 1985 en mindre undersökning av en boplat, från en senare del av mellan-neolitisk trattbägarkultur, som var belägen mindre än tvåhundra meter öster om Rävgravboplatsen. Området runt den forna viken lämpar sig därför av flera skäl mycket väl för ett studium av det neolitiska samhällets utformning och förändring. Med något undantag synes bosättningarna representera hela neolitikum och den goda bevaringsmiljön gör det möjligt att, i likhet med förhållandena i Rävgrav, utföra detaljundersökningar av samhällets näringsförhållanden. Undersökningen av fyndplatsen Rävgrav kan därför beteckna inledningen av en andra undersöknings-etapp där erfarenheter och resultat från den första fasen av Skateholmsprojektet, undersökningen av den senmesolitiska bosättningen, kommer att vara av stor betydelse.

Noter

¹ Larsson, L. 1984 b, s. 5 ff.

² Göransson 1983, s. 4 ff.

³ Jennbert 1984, s. 10 ff.

⁴ Jennbert 1984, s. 148.

⁵ Larsson, M. 1984, s. 207 ff.

⁶ Jennbert 1984, s. 64 ff.

⁷ Larsson 1978, s. 113 f.; s. 130 f.

⁸ Larsson, M. 1984.

⁹ Larsson, M. 1984, s. 160 f.

¹⁰ Ebbesen 1979, Fig. 56.

¹¹ Ebbesen 1979, Fig. 57.

¹² Ebbesen & Mahler 1980, s. 35 ff. Se not 9.

¹³ Ebbesen 1979, s. 66 ff.

¹⁴ Strömberg 1978, s. 79 ff. Assistent Mac Svensson har delgivit värdefull information om den västskånska bosättningen under mellan-neolitikum.

¹⁵ Den osteologiska analysen har utförts av assistent Leif Jonsson.

¹⁶ De osteologiska analyserna av boplatfynden från Skateholmsboplatserna har utförts av assistent Leif Jonsson.

¹⁷ Larsson, L. 1984 a, s. 4 f.

¹⁸ Ljunggren & Ejder 1950, s. 291.

¹⁹ Tuneld 1960, s. 48.

Efterskrift

Att odling bedrivits vid Rävgrav framgår av en pågående granskning av kornintryck i keramiken som utföres av forskarassistent Roger Engelman. Han har belagt intryck främst av skallöst korn men också av vete, spelt och enkorn.

Litteratur

- Ebbesen, K. 1979. Stordysen i Vedsted. Studier over tragtæggekulturen i Sønderjylland. *Arkæologiske Studier* Vol. VI.
- Ebbesen, K. & Mahler, D. 1980. Virum. Et tidlig neolitisk bopladsfund. *Aarbøger* 1979.
- Göransson, H. 1983. När börjar neolitikum?. *Populär arkeologi* 1983: 3.
- Jennbert, K. 1984. Den produktiva gåvan. Tradition och innovation i Sydskandinavien för omkring 5300 år sedan. *Acta Archaeologica Lundensia* 4: 16.
- Larsson, L. 1978. Ageröd I: B–Ageröd I: D. A Study of Early Atlantic Settlement in Scania. *Acta Archaeologica Lundensia* 4: 12.
- 1984 a. Stenålder i hägn och ram. *Ale* 1984: 1.
- 1984 b. The Skateholm Project. A Late Mesolithic Settlement and Cemetery Complex at a Southern Swedish Bay. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1983–1984.
- Larsson, M. 1984. Tidigneolitikum i Sydvästskåne. Kronologi och bosättningsmönster. *Acta Archaeologica Lundensia* 4: 17.
- Ljunggren, K. G. & Ejder, B. 1950. Lunds stifts landebok, I. *Skånsk senmedeltid och renässans* 4.
- Nielsen, P. O. 1981. Bondestenalderen. Stenalderen 2. *Danmarkshistorien*.
- Strömberg, M. 1978. Three Neolithic Sites. A Local Seriation? *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1977–1978.
- Tuneld, J. 1960. Prästrelationerna från Skåne av år 1667 och 1690. *Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund* LIX.

Ett riksdagsval och en bonderiksdagsman från Lundabygden under frihetstiden

Av Gösta Lindeberg

Professorgatan 16, 223 63 Lund

Hur allmogens representanter i praktiken utövade sitt ansvarsfulla värv som riksdagsmän i frihetstidens Sverige kan belysas med ett exempel från Lundabygden.

»I anseende därtill, att Rikets invärtes hushållning och ekonomiska författningar uti åtskilliga delar tarva hjälp och förbättring, prövar Hans Kungl. Maj:t med råds råde nödigt att sammankalla samtliga Riksens ständer till den 15 januari 1765».

Bakom denna försiktiga formulering – ett veritabelt understatement – döljer sig hattpartiets bankruttförklaring efter 26 år vid makten. Två illa förberedda och förlustbringande krig, allmänt slöseri med statens medel, en statsskuld av ungefär samma storlek, som den Karl XII efterlämnade, och en pappersvaluta med ständigt sjunkande penningvärde – det var bakgrunden till de försiktiga antydningarna i riksdagskallelsen. Riksrådet, som utgjordes av hattar, hade helt enkelt gett upp. Över hela landet förberedde man sig nu till riksdagen. Jag har valt att följa dessa förberedelser inom ett begränsat område, närmare bestämt Lundabygden.

Först har vi då »Höglövlige ridderskapet och adeln». För en sådan man som friherre Fredrik Gyllenkrok på Svensatorps slott innebar riksdagskallelsen inte något problem. Som huvudman för sin ätt kunde han utan vidare fara upp till Stockholm, anmäla sig på Riddarhuset och inta sin plats i dess stora samlingssal. Att märka är, att han måste göra det på egen bekostnad och utan någon som helst ersättning.

Likaledes självskrivnen men inte på grund av börd utan i kraft av sitt ämbete var biskop Johan Engeström i Lund. Som biskop var han självskrivnen ledamot av prästeståndet vid riksdagarna och hade i den egenskapen deltagit i de tre närmast föregående riksdagarna. Nu undanbad han sig på grund av ålder och sviktande hälsa. Att representera domkapitlet valdes i hans ställe professorn och domprosten Jonas Wählin.

Innan vi från »Högvördige prästeståndet» går över till »Vällovliga borgareståndet», måste vi dröja vid en praktisk detalj, som kom att spela en viss roll vid valen inom de tre ofrälse stånden. I riksdagsordningen av år 1723 fanns följande föreskrift. »Riksdagsman skall njuta fritt och tillräckligt uppehälle och resepenningar av dem som han är fullmäktig för» (dvs. sin valmanskår). Frihetstidens riksdag sammanträdde enligt regeringsformen med treårsintervall, och sammanträdena tenderade att bli allt långvarigare. »Herredagspengarna» kunde upplevas som en tyngande börda, särskilt för de mindre städerna och häraderna. Riksdagsordningen tillät uttryckligen småstäderna att slå sig samman – högst tre och tre – om en riksdagsman. Lund hade vid flera tillfällen begagnat sig av denna möjlighet men därvid omsorgsfullt undvikit de närmaste grannarna, Malmö och Landskrona. De var ju inte bara grannar

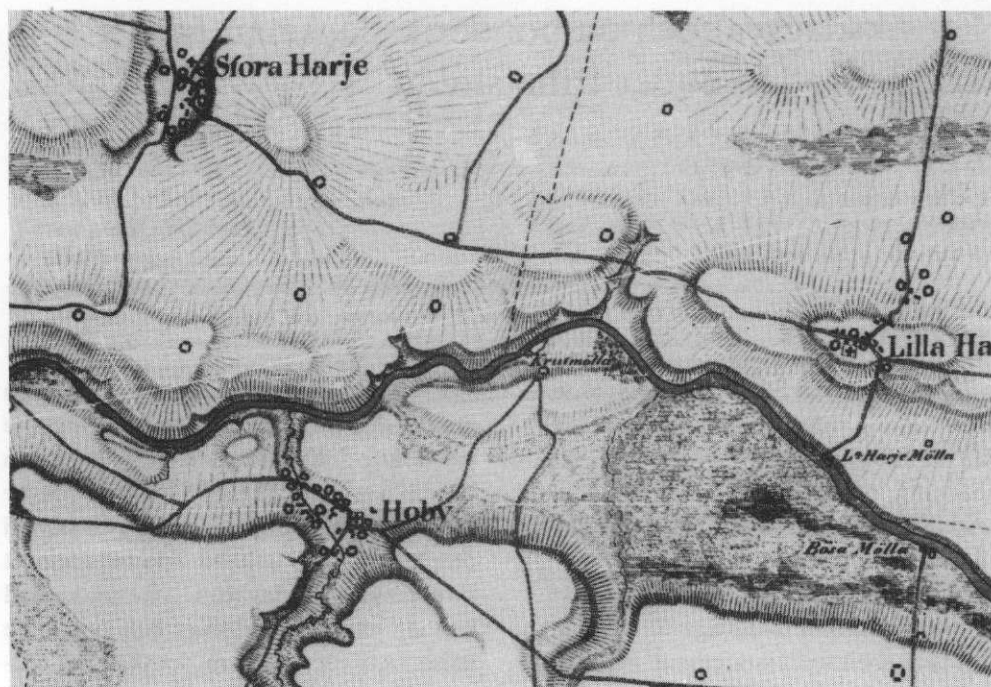

Fig. 1. Detalj av den skånska rekognosceringskartan 1812 med Hoby i centrum.

utan också konkurrenter på handelsn området. I stället samverkade lundaväljarna med Ystad, Skanör, Ängelholm, Kristianstad eller Växjö. Vid valet på hösten 1764 hade lundaborna tydligt bestämt sig för att stå på egna ben utan samverkan med andra städer.

Valförrättare i Lund liksom i andra städer var magistraten. Valet hade kungjorts från predikstolarna och genom anslag på rådhuset. Röstberättigade var samtliga »rätta borgare», dvs. huvudsakligen handelsmän och hantverkare. Även bryggare och manufakturister kunde få rösta. De skulle dessutom ha betalt sina skatter till kronan och staden. Borgmästaren och rådmännen i magistraten var valbara men hade inte rösträtt, om de inte samtidigt bedrev borgerlig näring, vilket i regel var fallet med rådmännen i de mindre städerna.

Om valet av riksdagsman för Lund 1764 förtäljer magistratens protokoll följande.

»En del av borgerskapet» hade församlats på rådhuset. Förrättningen började med uppläsning av de lagar och förordningar, som reglerade valet. Borgmästaren frågade sedan de närvarande, »om de ville votera var för sig eller samråda om valet». Väljarna föredrog det senare alternativet och samlades i ett annat rum. Efter en kort stund återvände de och meddelade enhälligt, att »deras högsta åstundan var, att herr borgmästaren Jacob Samuel Borup skulle åtaga sig fullmaktigskapet för staden». Borup tackade för visat förtroende och åtog sig uppdraget. Vad arvudet beträffar, erbjöd borgerskapet en summa av 1200 daler silvermynt, »evad riksdagen vore längre eller kortare». Borgmästaren förklarade sig nöjd

därmed »i anseende till borgerskapets fattigdom och den dyra tiden».

Och så kommer till slut »Hedervärda bondeståndet». Om dess riksdagsrepresentation säger riksdagsordningen: »Allmogen i vart härad väljer sin riksdagsman, som i själva häradet bor och bofast är och tillförene icke i något annat stånd eller beställning stått haver — — — Vilja flera härader sammansätta sig om en fullmäktig, det står i deras frihet». Härads-hövdingarna skulle vara valförrättare, men både de och andra ämbetsmän var strängt förbjudna att söka inverka på själva valet.

De skånska häraderarna begagnade sig i stor utsträckning av nämnda möjlighet till samverkan, ofta av det direkt uttalade skälet, att det skulle bli billigare för väljarna. Torna, Bara och Harjagers härader kom att bilda gemensam valkrets under hela tiden fr. om. 1720 (med ett obetydligt undantag, som kommer att nämnas nedan). På samma sätt var det med Oxie, Skytts och Vemmenhøgs samt Luggude, Onsjö och Rønnebergs.

Riksdagsordningens tal om att »allmogen i vart härad väljer sin riksdagsman», synes antyda en ganska vidsträckt rösträtt. Så var dock ingalunda fallet. Av Ragnar Olssons undersökningar om Frihetstidens bondestånd framgår, att den för det första bara gällde »åbor», hemmansbönder. Undantagsvis kunde änkan efter en hemmansbonde få rösta, annars var rösträtten liksom för de andra stånden ett rent manligt privilegium. Utesluten var torpare och husmän, ryttare och knektar. För det andra saknade flertalet arrendatorer rösträtt. De ansågs nämligen alltför beroende av jordägarna. Här förekom dock ett mycket viktigt undantag, nämligen kronans arrendatorer. Huvuddelen av valmanskåren kom alltså att bestå av krono- och skattebönder, vilka

senare hade full äganderätt till sina hemman.

Dessa bestämmelser kom att slå mycket ojämnt i t.ex. Lundabygden. I sådana socknar som Nöbbelöv, Valikärna och Hoby dominerade krono- och skattebönderna. I grannsocknarna Igelösa och Odarslöv var bönderna till nära 100 % »insockne frälse under Svenstorp». Samma ställning hade bönderna i Gödelöv gentemot Björnstorp och i Genarp gentemot Hækkeberga. Det kunde alltså bli fråga om endast omkring ett dussin röstberättigade från varje socken. Men även med nämnda inskränkningar var såväl valmanskåren som valkretsen så pass stora, att man redan från Frihetstidens början tillämpade indirekta val. Socknarna valde sina ombud, som sedan samlades på tingsplatsen och förrättade själva valet. Därvid kom man så småningom fram till metoden att räkna varje sockens röster efter dess sammanlagda hemmantal enligt jordeboken.

För flera häradsvalkretsar finns utförliga protokoll över valen. För Torna-valkretsen får vi nöja oss med en skrivelse från häradshövding Möllerheim till landshövdingen i Malmö 30 oktober 1764. »Vid den allmänna sammankomst, som efter skedda utlysningar blivit utsatt med Torna, Bara och Harjagers häraders allmoge den 27 i denna månad i Dalby till riksdagsmans utväljande, har rusthållaren och nämndemannen Pehr Jeppsson i Hoby och Torna härad blivit vald till fullmäktig för ovanstående härader vid instundande riksdag». Därefter följer de besvär i tio punkter, som väljarna uppdragit åt sin riksdagsman att framföra vid riksdagen. Däremot saknar man uppgift om arvodet för den nyvalde riksdagsmannen. Att döma av uppgifter från andra håll tycks tre daler silvermynt om dagen ha varit det vanliga beloppet. Pengarna

Fig. 2. Bonderiksdagsmännen under 1700-talet blev mera sällan förevigade genom porträtt. Olof Håkansson och Josef Hansson utgör undantag. En viss föreställning om hur bonderiksdagsmännen i allmänhet såg ut, kan man få genom denna bild av ståndets faddrar vid kronprins Gustaf Adolfs dop. Pehr Jeppsson är inte med, men hans länskamrat Anders Mattsson, ståndets talman, syns i mitten.

utdebiterades och uppbars av häradsfogdarna.

När det nu är frågan om Frihetstidens slutskede, inställer sig osökt den frågan: »Var de hattar eller mössor, dessa ovan omtalade – den högadlige storgodsägaren, den höglärde domprosten, den myn- dige småstadsborgmästaren och den en- kle bonden från den lilla byn på lunda- slätten?» Partiernas namn var inte offi- ciella, och en riksdagsmans partitillhörig- het måste utläsas av hans inlägg, yrkan- den och övriga agerande.

Fredrik Gyllenkroks namn förekom- mer mycket sällan i adelns protokoll från riksdagen 1765–66. När man nu vågar räkna honom till hattpartiet – eventuellt

till hovpartiet – är det därför, att han var svåger till en av hattarna i riksrådet, gre- ve Rudenschöld. Jonas Wählin's inställ- ning är däremot så mycket klarare. Hela hans agerande under denna och följande riksdagar placerar honom klart i möss- partiet. Borgmästare Borup är svårare att komma underfund med utan en noggrann genomgång av borgareståndets än så länge otryckta protokoll. Förmodligen tillhörde han den ej obetydliga grupp av riksdagsmän som i första hand betraktade sig som representanter för hemtrakt och väljare och endast i andra hand tog ställ- ning i rikspolitiska frågor.

Pehr Jeppsson slutligen visade sig un- der sin första riksdag som en försiktig

Fig. 3. Detalj av egendoms-karta över Hoby före enskiftet med själva byn och en del av ägora. Den starka ägosplittringen i den skånska slättbyn framgår tydligt. (Foto: Lantmäterienheten, Malmö.)

men tydlig mössa. Som rusthållare hade han fått känna på hattarnas krigspolitik. Båda de skånska kavalleriregementena hade deltagit i det olycksaliga pommer-ska kriget och lidit stora förluster.

Vem var han då, denne skånske bonde, som gick att taga plats i sitt stånd under en tid, då ständernas makt stod på sin höjdpunkt?

Låt oss till att börja med kasta en blick på hans hemort, Hoby by och socken (numera Västra Hoby), vid Lödde å i Torna härad. En kortfattad, samtida beskrivning ges i lantmätare Lorens Gillbergs beskrivning av Malmöhus län. »Tillräckelig och bördig åkerjord, liten ängsmark,

torvjord till förnödenhet och fiske i ån». En något senare och betydligt fylligare beskrivning ges i samband med storskiftet och visar oss tillsammans med sina kartor en by av det för den skånska slättbygden typiska slaget med sina tre vångar för korn, råg och träda, med insprängd ängsmark och gemensam fäladsmark norr om byn. Ägosplittringen på vångarna är trots storskiftet fortfarande mycket stor. Enligt den nystartade befolkningsstatistiken hade byn 1765 195 invånare. Jordeböckerna upptar 16 hemmansnummer. Ett av dem är boställe för kyrkoherden i Hoby och Håstads pastorat. Tre andra tillsammans utgör boställe för en officer vid

Norra skånska kavalleriregementet. De övriga betecknas som kronohemman av olika slag. Några är »hästhemman» med skyldighet att bidra till underhållet av officerarnas hästar. Andra är domkyrko-hemman och tillhörde domkyrkans i Lund stora ägokomplex. De började just vid denna tid försäljas till skatte, eftersom domkyrkorådet önskade förstärka sin likviditet. Den stora gården Krutmöllan vid ån utgjorde ett rusthåll åt ovannämnda regemente, och kronohemmanen nr 15 och 16 i byn utgjorde tillsammans ett rusthåll. Pehr Jeppsson brukade nr 15, som var rusthållets stamhemman. Som bekant skulle rusthållarna mot viss lindring i skatten till kronan åta sig att anskaffa, utrusta och underhålla ryttare och häst. Rusthållarna tillhörde de bönder, som ansågs »sitta i bättre villkor». Tillsammans med nämndemän och kyrkovär-dar utgjorde de en hemmansböndernas överklass.

Enligt kyrkböckerna föddes Pehr Jeppsson 1727 och avled 1808. Han uppnådde alltså en för tiden hög ålder. Han står som nämndeman i Torna häradsrätt från slutet av 1750-talet och under nära ett halvsekel, mot slutet med hederstiteln häradsdomare. I egenskap av nämndeman fick han tillfälle att komma ut från hembygdens trånga krets och förvärva en viss kännedom om lagar, förordningar och förvaltning. Det är typiskt, att ungefär hälften av bondeståndets ledamöter vid Frihetstidens riksdagar var nämndemän. De var dessutom i regel läs- och skrivkunniga, vilket inte alltid var fallet med de övriga bonderiksdagsmännen.

Det fanns sammanlagt 36 nämndemän och – gissningsvis – c:a 150 rusthållare i de tre häradernas valkrets. Varför blev det just Pehr Jeppsson? Förklaringen får man leta sig fram till genom att följa hans agerande i offentliga ärenden under nära

fem årtionden. Han tycks ha haft en god förmåga att sätta sig in i olika frågor och hade att döma av många protokollförda yttranden i hög grad ordet i sin makt. Strängt taget talar den omständigheten för sig själv, att han valdes till riksdagsman för Torna, Bara och Harjager vid varje riksdag under tiden 1765–1800 med undantag för riksdagen 1769, och då blev han – som längre fram skall visas – snarast utmyglad.

Strax efter nyåret 1765 kunde i varje fall den nyvalde riksdagsmannen antråda resan till Stockholm, förmodligen från närmaste skjutshåll, som var Kävlinge ett par km från Hoby. Med sig hade han en fullmakt, undertecknad av häradshövdingen, och dessutom de besvär, som han hade fått sina väljares uppdrag att framföra vid riksdagen.

Vad hade då bönderna i de tre härader-na för anledningar till missnöje? Den första gäller penningväsendet. Under en tid, då landet översvämmades av pappers-pengar, hade man försummat att utge skiljemynt i tillräcklig omfattning, vilket bönderna upplevde som en svår olägenhet i sina affärer med stadsborna. En annan besvärspunkt gällde vissa arrenden och andra avgifter, som skulle erläggas i spannmål. Man önskade, att denna spannmål skulle försäljas på stället på auktion eller efter markegång, så att vederbörande arrendator slapp att forsla den långa vägar.

För de skogfattiga häraderna borde en särskild trämarknad hållas i Dalby i juni varje år.

Förordningen om skatteköp av 1723 hade gett kronobönderna möjlighet att på tämligen gynnsamma villkor få köpa sina hemman till skatte, alltså med full äganderätt. Denna rättighet hade tillsvidare upphävts 1762, men nu ville man ha den återinförd.

Rusthållarna hade en rad särskilda önskemål. De ville ha besked om vilka ärenden som skulle förekomma vid mönstringar och möten, dit de hade att skicka ombud. Dessutom krävde de, att gällande förordningar skulle följas, så att de inte skulle behöva anskaffa andra utrustningspersedlar åt ryttarna, än vad som var uttryckligen föreskrivet.

Och så till sist ett bondeönskemål, som går igen i flera valkretsar och kom att bilda en röd tråd i den politiska bonderörelsens historia. Det finns för många »Extraordinarie betiente»! Överflödiga ämbeten bör inskränkas eller helt avskaffas. Som exempel nämnes personalen vid jägeristaten samt bränneriuppsyningsmännen.

I Kungl. Maj:ts resolution på det hundratal besvärspunkter, som ingått från olika landsdelar, bifölls flera av de ovan uppräknade önskemålen. Rusthållarna i Skåne fick dessutom veta, att de i fortsättningen skulle få anskaffa hästar med bläs och t.o.m. skimlar, om dessa i övrigt uppfyllde villkoren för tjänstehästar!

Pehr Jeppsson vid riksdagen 1765–66

Den 16 januari 1765 öppnades riksdagen, och till dess bör Pehr Jeppsson ha blivit vederbörligen installerad. Bondeståndet hade sin samlingslokal i det gamla Bondeska palatset vid Riddarhustorget. Det tjänstgjorde sedan några år som rådhus, och där hade även borgareståndet sina sammanträden. Liksom de andra c:a 140 ledamöterna inlämnade han sin fullmakt för vederbörlig granskning och avlade tro- och huldhetsed inför magistraten. Av en slump vet vi, var han bodde under riksdagen. Protokollet förmåler, att ståndet hade en klubblokal i värdshuset Vita Lammet vid Skeppsbron. Eftersom de skånska riksdagsmännen bodde där, anförtrorde man dem nycklarna.

Det var förvisso en heterogen samling kolleger som PJ mötte i Stockholm. Bonden från Tornabygden kunde träffa riksdagsmän från trakten av Torneå längst i norr. Från Bohuslän kom fiskarebönder och från Karelen skogsbönder, som inte talade svenska utan måste använda tolk för att kunna följa debatterna och talmannens propositioner.

När fullmakterna granskats och med få undantag godkänts, förrättades det viktiga talmansvalet. Det visade samma tendens som i de övriga stånden. Hattpartiet led ett grundligt nederlag. Deras kandidat, Olof Håkansson från Blekinge, som varit talman vid sju riksdagar i följd, slogs ut av mössan Josef Hansson från Västergötland (32 röster mot 103). Till den viktiga posten som ståndets sekreterare utsåg de fyra ståndens talmän vice härads-hövdingen Johan Kock, f.ö. skåning och lundajurist. Hans uppgift var inte bara att föra protokoll och uppsätta skrivelser. Han skulle dessutom gå ståndet tillhanda med råd, upplysningar och förklaringar i frågor, som riksdagsbönderna antogs vara mer eller mindre okunniga i, och han kunde därigenom få ett stort inflytande. »Att Kock var mössa, visade sig med all tydlighet under riksdagens gång», heter det i förordet till ståndets tryckta protokoll.

Genom särskilt utsedda elektorerna valde sedan ståndet sina representanter i de utskott, deputationer, som skulle förbereda ståndens beslut i olika frågor. PJ fick tillsammans med några andra bönder sitta i »Lant- och sjömilitiedeputationen», där han som rusthållare bör ha haft en viss sakkunskap. Han kom under riksdagens lopp flera gånger att ingå i de mera tillfälliga deputationer, som sändes till de andra stånden för att meddela bondeståndets beslut och önskemål i olika frågor.

Det är att märka, att bondeståndet

fortfarande var utestängt från det mäktiga Sekreta utskottet, som hade egen beslutanderätt i så viktiga frågor som utrikespolitik, budget och bankärenden.

Mössorna fullföljde sin seger genom att med mer eller mindre svag motivering utesluta oppositionens ledare, bl.a. Olof Håkansson och några av hans anhängare, från riksdagen. Som en dagboks författare från riksdagen uttryckte det. »De sändes hem att tröska på sina gårdar». Hattarna synes ha haft en särskild klubb vid Lilla Nygatan. Majoriteten drev igenom ett beslut, att den som besökte en annan klubb än den, »som förståndets ledamöter inrättad är», skulle första och andra gången få böta och tredje gången uteslutas urståndet.

Huvudmomentet i mössornas agerande under riksdagen var en sträng räfst med det slöseri och lättsinne, som varit utmärkande för hattarnas finans- och valutapolitik. Särskilt hårt klandrade man deras försök att på konstlad väg och med statliga subventioner hålla växelkursen på utlandet nere i stället för att låta den automatiskt stiga i takt med ökningen av sedelstocken. Dessa frågor undersöktes av en särskild »Stor deputation» med 250 ledamöter, varav 50 bönder. PJ var en av dessa och kunde under debatterna iståndet med en viss sakkunskap yttra sig om vanskötseln av banken och »växelherrarnas» grova privata förtjänster på den av staten subventionerade handeln med växlar på utlandet.

I övrigt yttrade sig PJ flera gånger i de mest skiftande ärenden. En gång gällde det en persedelupphandling för skånska rusthållare. Andra gånger rörde det sig om några av de utnåmnings- och beföringsärenden, som riksdagen tagit sig för att avgöra, trots att mössorna i oppositionsställning i princip varit emot detta.

För att skaffa staten inkomster och

samtidigt minska importen stadgades en lång rad förbud mot införsel och nyttjande av kaffe och andra njutningsmedel samt ett antal klädesplagg, som betraktades som lyx. Tobak fick användas mot en avgift av 1 daler för var och en som rökte eller snusade. Bönderna protesterade förgäves. De påpekade, att tobaken inte var en lyxvara utan »en verklig Medicin» och att bönderna i regel använde hemmaodlad tobak eller olika slags surrogat, som inte tyngde på handelsbalansen.

Ett handelsärende gällde tullfrihet för det salt, som skulle användas för insaltning av den sill, som var avsedd för export. Förut hade exporten av sill särskilt premierats. Förslaget stötte på starkt motstånd bland bönderna. »Pehr Jeppsson höll före, att det vore så mycket mera betänkligt att bevilja sådan tullfrihet på salt, som därigenom en märklig och högst obillig skillnad rikets undersåtar emellan bleve gjord». Böndernas protester blev dock verkningslösa.

Ett annat huvudärende var avsättning av hattarna i rådet. I debatterna där om yttrade sig PJ mycket obetydligt. Så mycket mer engagerad var han däremot i en fråga, som blev aktuell på våren 1766. Därom förmåler protokollet:

»En Riksens ständers domstols tillsättande av sex ledamöter utav Ridderskapet och adeln och tre av de övriga stånden över det i Elfsborgs län sig tilldragna uppror». Ståndets elektorerna hade till samma domstol utsett:

Per Olsson från Jönköpings län
Pehr Jeppsson från Malmöhus län
Lars Karlsson från Östergötland.

Bakgrunden var följande. Rusthållaren Sven Hofman från Vedens härad i Västergötland, nära Borås, hade tre gånger i rad valts till riksdagsman för Vedens och angränsande härader men varje gång fått

At Riksdagsmannen *Pehr Jeppsson i Hobus*
 ifrån *Maluccobius län, Söme, Rume at Garjagers byden*
 under den nu lyckeligen öfverståndne Riksdag sig
 bestedeligen uppfört, flitigt bewistat Ståndets Sam-
 mankomster, samt til och med d. 25 — sistst.
 varit sysselsatt at bewaka hwar honom, af Dess hem-
 mawarande varit ansförtrodt, det warder härmed
 til bewis meddelt. Gefle den 27. febr. 1792.

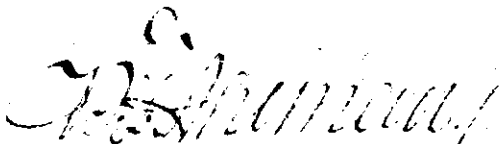

 Ståndets tillförordnade Secretärer

Fig. 4. »Tjänstgöringsbetyget» för Pehr Jeppsson som riksdagsman 1792 är – som synes – på ett tryckt formu-
 lär. Ett närmare studium av Bondeståndets riksdagshandlingar från gustavianska tiden kan kanske visa, hur
 pass vanliga dessa intyg var. Undertecknaren P. Ahlman, var ståndets av kungen utsedde sekreterare vid
 denna liksom föregående riksdag. (Original i V. Hobys byakista.)

fullmakten underkänd. Förbittrad över
 motgången och utarmad av de fåfånga
 riksdagsresorna hade han sökt kontakt
 med missnöjda element i Stockholm. Se-
 dan återvände han till hembygden och
 försökte starta en allmän resning. Han
 lyckades samla omkr. 500 illa beväpnade
 eller obeväpnade män och hoppades på
 allmän tillslutning på vägen till Stock-
 holm. Utanför hembygden ville man
 dock inte veta av honom, och truppen
 upplöstes efter några dagar. Hofman och
 de flesta av hans anhängare fängslades. I
 Stockholm utbröt full panik och man vid-

tog omfattande säkerhetsåtgärder mot en
 allmän resning. Även sedan det visat sig,
 att det hela var en tämligen ofarlig till-
 ställning, ansåg man sig tvungen att till-
 sätta en särskild domstol för att undersö-
 ka och döma i frågan. Mössorna hade
 som oppositionsparti kraftigt fördömt si-
 na motståndares vana att med förbigåen-
 de av de ordinarie domstolarna låta av
 riksdagen utsedda kommissioner under-
 söka och döma i särskilt viktiga mål. Nu
 tillsatte de själva en sådan kommission.
 Den skulle dock endast syssla med själva
 »upproret» och inte med eventuella kon-

spirationer i Stockholm. Hofman torterades flera gånger för att tvingas avslöja eventuella sammansvurna i huvudstaden men utan resultat.

Kommissionens dom blev, att Hofman och två av hans medhjälpare skulle avrättas och 39 av de övriga straffas med längre eller kortare tids straffarbete. Domen bekräftades utan ändring av de tre högre stånden. Men från bondeståndet hördes andra tongångar. Vi låter protokollet tala.

»Pehr Jeppsson höll före, att som dessa olyckliga allesammans äro av allmogens medel, så vore det för detta stånd värdigast att vid deras dömande å daga lägga så mycken ömhet och lindring som är möjligt. Därtill anförde han utom dess flera bevekande skäl, som att mesta parten blivit till detta ohyggliga upptåg antingen lockade eller trugade, att som protokollen innehåller, ämbetsmäns svåra och olagliga förhållanden torde vara förnämsta drivfjädern och att förordningen mot budkavle på flera år icke varit i kyrkorna uppläst, med mera».

PJ menade, att ståndet kunde bevilja någon lindring åt de dömda (dock icke Hofman själv) och meddela de andra stånden därom.

Domen verkställdes emellertid i enlighet med de andra ståndens och kommissionens mening. Hofman och en av hans medhjälpare avrättades. En tredje räddade sig genom flykten. Han och de till fängelse dömda benådades vid riksdagen 1769–70. En särskild undersökning och räfst i »upprorsbygden» visade f.ö., att allmogens klagomål över domares och ämbetsmäns olagligheter varit berättigade.

»Det hofmanska upproret» var en tragisk och ömklig historia. Mot den panikartade reaktionen i Stockholm, präglad av skräck och hämndlystnad, framstår

Pehr Jeppssons försynta och sakliga inlägg nästan i ett förklarat skimmer.

Den 15 oktober 1765 avslutades riksdagen. Pehr Jeppsson hade för att vara nykomling gjort en icke obetydlig insats. De önskemål i form av besvär, som hans väljare framfört, hade i någon mån beaktats. Han kunde med en viss tillförsikt se fram emot nästa riksdag, som skulle börja på hösten 1770.

Norrköping tur och retur

Ett år tidigare än beräknat fick Pehr Jeppsson taga itu med en ny valkampanj. Mössornas finans- och valutapolitik hade lett till en deflation med nästan förödande prisfall och penningbrist. Hattarna planerade att utnyttja missnöjet däröver på en ny riksdag, som de ville ha samman kallad ett år före den utsatta tiden. Med hjälp av kungen och kronprins Gustaf och med massivt stöd från de centrala ämbetsverken i Stockholm lyckades de tvinga det motvilliga riksrådet att sammankalla riksdagen till mitten av april 1769 och till Norrköping.

Valrörelsen förflöt under intensivt arbete från båda partierna. För första gången kunde de med stöd i 1766 års tryckfrihetsförordning agitera genom tryckta broschyrer och andra småskrifter. Valen i Lundabygden medförde ingen förändring i vad det gällde präste- och borgarestånden. Domprosten Wåhlin och borgmästare Borup omvaldes. Valet i bondeståndet i Torna, Bara och Harjagers härader kom däremot att bli en ganska komplicerad historia. Ståndets protokoll har en utförlig redogörelse därför.

Det började med att två personer infann sig med fullmakt att representera valkretsen ifråga. – Pehr Jeppsson och rusthållaren Jöns Andersson från Västra Twets by i Hällestad socken, Torna hä-

Fig. 5. När Hoby enskiftades under perioden 1807–17, fick åtta av gårdarna stanna kvar i den gamla byn. Ett par av dem har dock senare flyttats ut till annan plats inom de nya ägorna. Här ser vi gården nr 3 vid bygatan med det förmodligen äldsta bevarade korsvirkeshuset. (Foto: A.-M. Thagaard.)

rad. Några dagar senare heter det: »Framlades ett av riksdagsfullmäktigen Jöns Andersson från Skåne ingivet memorial, innehållande besvär över riksdagsmannavalet därstädes, varigenom Pehr Jeppsson blivit förklarad för riksdagsman ifrån orten». Av detta synes framgå, att Jöns Andersson inte tänkte finna sig i att även Pehr Jeppsson skulle representera valkretsen.

Av ett senare insänt valprotokoll framgick, att PJ fått 11 sockenombudsstämmor från Torna härad, 4 i Bara och 9 i Harjagers härad. Jöns Andersson hade fått respektive 12,5 och 0. PJ hade alltså flest röster sammanlagt (24 mot 17), men väljarna hade kommit överens om att utse dem båda till riksdagsmän med vederbörliga fullmakter och traktamente. De de-

puterade inom ståndet, som skulle granska fullmakterna och valet, fann, att detta förfaringssätt stred mot riksdagsordningen, som ju föreskrev, att endast en riksdagsman för varje härad skulle utses. PJ och hans medtävlare var ju båda från Torna härad. PJ förklarade i detta sammanhang, att Jöns Andersson felaktigt fått tillgodoräkna sig en ombudsstämma från Gödelövs socken, vars bönder var insockne frälse och därför inte borde fått rösta.

Medan denna interna tvist inom Bondeståndet pågick, hade riksdagen samlats och börjat konstituerat sig i sina provisoriska lokaler. Bönderna sammanträdde i sakristian till en av kyrkorna (»trång, mörk och osund», skrev en samtida iakttagare). Vid talmansvalen segrade hattarna över hela linjen. Bondeståndet, av

vars 161 ledamöter endast 30 varit med vid föregående riksdag, valde Olof Håkansson med betryggande majoritet. Josef Hansson hade med tvivelaktig motive-ring blivit utesluten av valförrättaren i hembygden.

Twisten om valet i Torna-valkretsen hade flera motsvarigheter på andra håll. Av Ragnar Olssons undersökningar framgår, att valkretsar, som inte kunde enas om en kandidat, ofta valde två. Ståndet vidtog den åtgärden att hos Kungl. Maj:t anhålla om förrättande av nytt val i valkretsen »i anseende till någon vid det hållna riksdagsmannavalet förlupen oreda». I september 1769 kom resultatet. Två fullmakter inlämnades, en för Jöns Andersson, som valts av »krono- och skatteallmogen i Torna och Bara härader», och en för nämndemannen och riksdagsmannen Anders Mattsson i Västra Skrävlinge, vald för Harjagers härad och redan utsedd till riksdagsman för Oxie, Skytts och Vemmenhøgs härader. Av siffrorna för det första valet framgick, att Jöns Andersson helt saknade stöd från Harjager. När nu dess väljare inte kunde få PJ, vars hemsocken gränsade direkt till Harjager, har de tydligen föredragit att stödja en helt utomstående, vilket förresten skulle bli billigare. Det allmänna missnöjet med mössregimen tycks dessutom ha medfört, att man endast i undantagsfall behöll de gamla riksdagsmännen från föregående riksdag.

PJ fick alltså lämna riksdagen, som f.ö. i juni flyttade över till Stockholm. Jöns Andersson gjorde ingen nämnvärd insats i riksdagsarbetet. Han utsågs till ledamot av handels- och manufakturdeputationen och var med om att underteckna riksdagsbeslutet men hade inga protokollförda yttranden. Riksdagens viktigaste resultat var, att mössorna i rådet avsattes och ersattes med hattar och att man lätta-

de på de stränga restriktionerna på handels- och penningpolitikens område. Förbudet mot kaffe och andra lyxvaror upphävdes, eftersom det visade sig i praktiken omöjligt att uppehålla. Ett föreslaget förbud mot husbehovsbränning för att minska spannmålsimporten strandade på böndernas förbittrade motstånd. Av vikt för framtiden skulle bli, att de tre ofrälse stånden började kräva jämställdhet med adeln ifråga om t.ex. rätt till ämbeten och till förvärv av jordegendom.

*Pehr Jeppsson
vid Frihetstidens sista riksdag*

Innan riksdagen avslutades i januari 1770, hade den bestämt tiden för nästa sammanträde till hösten 1773. Men redan i februari året därpå utfärdades kallelse till ny riksdag. Orsaken var, att kung Adolf Fredrik plötsligt avlidit efter en brakmiddag eller »på grund av dietfel», som det heter med en förskönande omskrivning. Den nye kungen, Gustaf III, kallades skyndsamt hem från Paris och rådet sammankallade, som sagt var, riksdagen. Valstriden blev kort men häftig. Inom adeln, där det ju inte var fråga om val, sökte de två partierna köpa upp fullmakter från de huvudmän, som inte själva kunde eller ville delta i riksdagen, för att sedan anförtro fullmakterna åt pålitligt folk. De egentliga valen gav ingen säker majoritet åt någondera partiet. I Lundabygden blev Jonas Wählin och Jacob Borup omvalda. Någon oenighet i stil med 1769 tycks inte ha förekommit bland bondeväljarna, eftersom Pehr Jeppsson kunde infinna sig till riksdagen försedd med oklanderlig fullmakt och en besvärsskrivelse på inte mindre än 18 punkter, »som allmogen i dessa härader åstundar framlägga genom dess valde fullmäktige, rusthållaren och nämnde-

mannen Pehr Jeppsson i Hoby». Nära hälften av besvärspunkterna gällde rusthållarna. De önskade – för att taga ett enda exempel – få tillstånd att själva skaffa skor och strumpor och andra småpersedlar åt sina ryttare. Liksom 1764 ville man ha diverse onödiga ämbeten avskaffade. Dit räknades lantjägare och »provincial-medicus», som bönderna inte menade sig ha någon nytta av men som de måste avlöna. Om en viss ovilja mot nyheter vittnar det önskemålet, att endast de som uttryckligen önskade, skulle få sina ägor storskiftade. Och slutligen kan en lunda-bo inte undgå att notera följande önskemål. Hästmarknaden, som hölls i Lund varje lördag under fastetiden, borde flyttas till onsdagar, så att marknadsbesökarna inte skulle behöva resa hem under söndagarna.

Den 13 juni 1771 började riksdagen. Pehr Jeppsson kunde konstatera, att av hans 160 kolleger drygt hälften bevistade sin första riksdag. Till talman valdes Josef Hansson, som ju varit talman 1765–66 och utvoterats ur ståndet vid följande riksdag. Hattarnas kandidat var Lars Torbjörnsson, som varit talman efter Olof Håkansson, som plötsligt avlidit under pågående riksdag 1769. Även i de andra ofrälse stånden segrade mössorna, inte utan hjälp av ryskt och engelskt guld. Till den viktiga posten som bondeståndets sekreterare valde talmännen assessor Jonas Odhelius, »en häftig mössa, som inte försummade att, när tillfälle gavs, egga bönderna till sådana beslut, som överensstämde med hans partiåsikter». (Malmström). Mössornas majoritet förstärktes under den följande tiden genom att en del av deras motståndare fick sina fullmakter underkända eller av andra skäl utvoterades ur ståndet. Ett belysande exempel – för en gångs skull med partinamnen utsatta – må här anföras.

Nils Jeremiasson från Elfsborgs län hade enligt protokollet ropat till en kollega från samma län: »Du är en mössa och Du skall dö som en hund, om Du sätter dig upp mot mig och mitt parti!» Sedan ändrade han det till »som en stor hund!» Detta föranledde en lång debatt. PJ yttrade därvid, att om inte den saken blev ordentligt utredd och de äreröriga uttalandet ordentligt beivrat, tänkte han lämna riksdagen och resa hem. Sina väljare skulle han meddela, att han inte kunde stanna på en plats, där man inte gick säker till liv och lem. Jeremiasson uteslöts ur ståndet för all framtid.

Pehr Jeppsson kom att framstå som en av de mest nitiska och intresserade medlemmarna av ståndet med ett hundratal protokollförda yttranden i de mest skilda ärenden. Han var en av de deputerade, som skulle granska omtvistade och oklara fullmakter och en av de 25 elektor, som skulle utse ståndets representanter i de olika deputationerna. Själv fick han sitta i »Kammar- och ekonomideputationen» och »Urskiljningsdeputationen», vilken senare hade till uppgift att fördela inkommande ärenden på de andra deputationerna och ståndens plena. Han valdes till medlem av den synnerligen viktiga deputation, som skulle sätta upp förslag till den försäkran, som den nye kungen skulle avge före sin kröning. Slutligen var han ofta medlem och ibland ordförande i de deputationer, som sändes till de andra stånden.

Ett par av hans yttranden var avsedda att skydda ståndsbrödernas immunitet. Det hade nämligen förekommit, att i vederbörlig ordning valda bonderiksdagsmän hade blivit »eftersatta» av kronobetjäningen, dvs. polismakten, som ville ha dem utlämnade från Stockholm. PJ, som misstänkte argan list och politisk bakgrund till dessa krav, förklarade, att om

sådana saker tolererades, måste man befara, att »Bondeståndet inom kort skulle nedbringas till ett ringa antal». På hans förslag tog ståndet de medlemmar, som på detta sätt var »eftersatta», i sitt beskydd.

Det var framför allt fyra viktiga frågor, som tilldrog sig PJ:s uppmärksamhet. Den första gällde den försäkran – med grundlags helgd – som den nye kungen skulle underteckna. I de ofrälse stånden ville man bl.a. ändra en betydelsefull formulering i föregående försäkran. Kungen skulle vid besättande av ämbeten taga hänsyn *endast* till skicklighet och förtjänst. Förut hade det hetat *företrädesvis*, vilket medgav hänsynstagande även till börd. De ofrälse, som nu kallade sig »de tre odalstånden», samlade sig till stormlöpning mot adelns privilegier, bl.a. också ensamrätten att inneha frälsehemman. PJ anförde: »I anseende till jorden i riket har ingen rättighet varit försäkrad de tre odalstånden annat än besittningsrätt men ingen full äganderätt». Deputationen över kungaförsäkran borde, menade PJ tillse, att odalståndens förnämsta rättigheter togs med i kungaförsäkran. Så långt gick det inte, men adeln fick finna sig i att denna i övrigt formulerades i enlighet med de ofrälse förslag. Dessa tvister hade då pågått i nära fyra månader.

Den andra frågan gällde hattarna i riksrådet, som mössorna måste avlägsna för att få full kontroll över statsapparaten. I enlighet med den praxis, som utvecklats under Frihetstiden, måste man anklaga dem för tjänstefel för att kunna avsätta dem. En deputation gick igenom rådets protokoll och lyckades leta fram ett dussin var för sig tämligen obetydliga anmärkningar. På grundval av dem föreslogs, att sju av riksråden (tre hade redan avgått) skulle anses ha förverkat ständernas förtroende.

Ståndens plena skulle sedan taga ställning till förslaget i april 1772. I bondeståndet tog Pehr Jeppsson till orda. »Det kunde ej annat än gräma honom, att rikets yppersta män, folkets ombud och lagens väktare, skola så gång efter annan så missvårdat sitt höga förtroende, att lagens helgd och folkets röst skola kräva omskiftning». Han påminde om »1738 års olyckliga förändring med Kongl. Rådskammaren» och hoppades, att det var sista gången som riksdagen skulle behöva vidtaga en sådan åtgärd. Med 1738 års »olyckliga förändring» av rådet menade han givetvis den utrensning av Arvid Horns anhängare i rådet, som det segerrika hattpartiet då vidtog.

PJ fick många instämmanden. Snarare under den långa debatten fann han anledning att göra följande uttalande. Han menade, att »överläggningen var bleven nog vidlyftig och att protokollet ej borde onödigtvis fyllas med ett och annat». Vid voteringen röstade 116 för och 38 mot riksrådets avsättning. Kungens upprepade försök att försona partierna hade ännu en gång misslyckats.

Den tredje frågan gällde finanserna och penningpolitiken. Ett besvärligt underskott hotade att uppstå i budgeten, och mössornas deflation höll på att avlösas av en lika besvärlig inflation. PJ tycks ha tagit del av de synpunkter och förslag i dessa frågor, som framförts av nationalekonomen och politikern Anders Nordencrantz. Denne ansåg sig ha funnit de egentliga orsakerna till det bekymmersamma ekonomiska läget. PJ fäste i ett debattinlägg i februari 1772 uppmärksamheten vid Nordencrantz' skrifter, som f.ö. inlämnats till ständerna. Där bevisades »igenom vad lönliga kanaler kronans kassa blivit uttömd, landets välmåga utsugen och penningväsendet försatt på en omskiftelig och svag fot». Nordencrantz

menade, att alla dessa svårigheter ytterst berodde på de spekulationer och andra skumma företag, som vissa, delvis namngivna storföretagare gjort sig skyldiga till. PJ föreslog, att ständerna skulle tillsätta en deputation för att närmare undersöka dessa påståenden.

PJ hade i detta sammanhang ett annat inlägg, där det sunda bondeförståndet tar överhand över partifanatismen. Riksdagen hade, påpekade han, redan pågått i åtta månader och såg ut att vara lika länge till. Det måste se illa ut för hans »kommittenter» (uppdragsgivare, väljare), »för vilka en beklagelig och flera gånger återkommande fänadspest gjort båset tomt, en ovanlig penningbrist tillgångarna så knappa och en svag årsväxt brödet så dyrt, att kläderna fått tagas av säng och kropp att användas till kronans skatt och livets svaga bärgning, och att riksdagspenningen, som till oss utgöres, trycker landet».

PJ anhöll hos »fader Talemannen» och sekreteraren, att detta hans anförande måtte tagas till protokollet, vilket också skedde. Den särskilda undersökning, som han föreslog, rann ut i sanden, sedan först Nordencrantz avlidit och sedan statskuppen i augusti berövat riksdagen möjligheten att besluta i frågan.

Den fjärde frågan gällde folkförsörjningen. Som framgår av PJ:s ovanstående inlägg hade Sverige drabbats av missväxt 1771 och även skörden 1772 hotade att bli klen. För att de knappa tillgångarna på spannmål skulle räcka bättre till, föreslog regeringen ett tillfälligt förbud mot brännvinsbränning, men det ville inte riksdagen gå med på. Särskilt bönderna satte sig på tvären. (»Ett måttligt bruk av brännvin är bondens bästa kur och apotek». – »Den saft som pressas av jordenes avel, skördad i bondens anletes svett, borde han få behålla och inte tvingas att

hålla tillgodo med vattenglaslet, medan ståndspersoner sitta med fulla vinglas».) I stället sökte man stimulera importen. PJ anförde en deputation till adeln och meddelade, att bondeståndet önskade någon tids tullfri import av spannmål. Den enda åtgärd av vikt, som vidtogs, bestod i utdelning av spannmål ur kronans magasin.

Bland de många olika ärenden, som PJ tog till orda i, må ett par exempel nämnas. Den sparsamme bonden från lunda-slätten blev nästan lyrisk, när fråga blev om inrättande av en särskild hovstat för »arvprinsarna» (kungens bröder Karl och Fredrik Adolf). »Emedan försynen behagat välsigna riket med den länge nog saknade lyckan att äga infödde arvprinsar, ty borde man ock vara omtänkt att soutenera dem på ett i alla avseenden värdigt sätt».

Från partibelöningar lyckades inte heller denna riksdag befria sig. PJ föreslog, att Johan Kock, som varit ståndets sekreterare vid riksdagen 1765–66, av ståndet skulle rekommenderas till en lagmanssyssla.

Ett förslag hade framlagts om byggan-
de av en kanal vid Söderköping – en början till vad som många år senare skulle bli Göta kanal. Protokollet förmäler, att PJ »talade omständeligen om den myckna nytta av detta arbete kan väntas och medborgare tillskyndas kunde».

Den 15 augusti hölls vad som skulle bli det sista sammanträdet med bondeståndet före Gustaf III:s statskupp. Från präste- och borgareståndet anmäldes då otålighet över riksdagens långvarighet. Nästa sammanträde kom inte förrän den 26 augusti. Dess emellan hade riksdagen under stark bevakning av livgardet och artilleriet samlats på slottet. Där fick riksdagsmännen höra ett skarpt strafftal av kungen och antog utan debatt och enhälligt den nya regeringsform, som väsent-

ligt ökade kungamakten. Vi vet inte, hur Pehr Jeppsson och hans kolleger i ståndet reagerade inför denna högst avsevärda beskärning av deras makt och inflytande. Måhända tänkte han som riksdagsprästen, som under kungens tal viskade till en granne: »Jag skulle väl kunna invända ett och annat, om det inte varit för de där kannonerna!» Bondeståndets ledamöter gick i stort sett fria från de kortvariga och milda arresteringar, som drabbade några av ständerväldets stöttepelare. Ett viktigt undantag var deras sekreterare, Jonas Odhelius. Han kunde räknas som farlig genom sitt inflytande i ståndet, och dessutom hade han gjort sig skyldig till en högljudd och oförsiktig protest. När han på en gata i Stockholm såg kungen draga förbi, lär han ha sagt: »Finns här ingen person med bössa som kan skjuta den där unge mannen?»

En vecka efter kuppen sammanträdde ståndet åter. Talmannen påminde enligt protokollet »i ett ömt och lämpeligt tal om den hastiga förändringen i vårt regeringssätt», som måste tillskrivas en högre makts vilja. Svenska folket hade en gång tröttnat på inbördes agg och funnit sig i enväldet under Karl XI. Sedan de länge med smärta känt tyngden av enväldet, blev »igenom Guds försyn den förlorade friheten återupplivad 1720». Nu hade man fått en ny regeringsform, som bibehöll kungen vid sin makt och ständerna vid sin lagliga frihet. Talmannen uppmanade till slut till enighet och sämja. Därefter sjöngs psalmen »Si hur gott och ljuvligt är, att bröder kunna sämjas».

Riksdagen hade ännu ett par arbetsveckor kvar, innan den avslutades den 9 september. Bondeståndet medgav ytterst motvilligt, att kungen skulle få förbjuda brännvinsbränning, om så befanns nödvändigt.

Pehr Jeppsson hade utan tvekan varit

en av de mest aktiva riksdagsbönderna. Han framstår som strängt lojal mot »fader talemannen» och mösspartiet, och ibland verkar det som om han helt enkelt uttryckte partiets åsikter utan eget ställningstagande. Men man märker ibland också en klar självständighet i hans yttranden och dessutom en utpräglad vilja att tillgodose väljarnas intressen. Om den ställning han intog i sin hembygd vittnar inte minst den omständigheten, att han valdes att representera Torna, Bara och Harjagers härader vid samtliga riksdagar under den gustavianska tiden – 1778, 1786, 1789, 1792 och 1800. Från riksdagen 1792 i Gävle har hans hemsockens byalåda t.o.m. bevarat ett »tjänstgöringsbetyg» på ett tryckt formulär, undertecknat av ståndets sekreterare.

»För den svenska allmogens politiska skolning har Frihetstiden haft en utomordentlig betydelse», skriver Ragnar Olsson i ett arbete om riksdagsmannavalen till bondeståndet under senare delen av Frihetstiden. Pehr Jeppsson är ett utmärkt exempel därpå. Han var mer enastående, än han kanske själv tänkte på, när han i spetsen för en deputation vadmalsklädda bönder tågade in i Riddarhusets praktfulla samlingssal för att meddela adeln om Hedervärda Bondeståndets beslut och önskemål. Om man låter honom i sin person representera den egna klassen av personligen fria bönder med politiskt inflytande, kan man säga, att han var enastående i hela Europa – Pehr Jeppsson från Hoby socken i Torna härad, Malmöhus län.

Källor och litteratur

Bondeståndets protokoll med en del tillhörande handlingar föreligger i en modern edition för hela Frihetstiden, utgiven av fil. dr Sten Landahl. Några kompletterande uppgifter har hämtats från ståndets arkiv i Riksarkivet.

V. Hobys ännu bestående byalag har i sin »byalåda» pietetsfullt bevarat ett flertal gamla handlingar – de äldsta från mitten av 1700-talet. Några av dessa har legat till grund för en artikel av undertecknad i Torna härads hembygdsförenings årsbok 1985.

På stadsingenjörskontoret i Lund har genomgått kartor och protokoll från storskifte och enskifte i V Hoby.

På Landsarkivet i Lund har anlitats följande källor:

Hoby kyrkoarkiv

Domböcker från Torna häradsrätt

Länsstyrelsens arkiv

Jordeböcker

Mantalslängder

Lunds stads arkiv

För den allmänna historiska bakgrunden kan hänvisas till »Den svenska historien» bd 6 och C. G. Malmströms klassiska arbete »Sveriges politiska historia 1718–72». Bondeståndets historia under Frihetstiden har skildrats av Ragnar Olsson, dels i det stora samlingsverket »Sveriges riksdag», dels i ett par specialundersökningar.

Som den uppmärksamme läsaren säkert redan har observerat har jag tagit mig friheten att modernisera stavningen i citaten.

AKTUELLT OM ANTIKVARISKT

Rapport från en förundersökning

Under sommaren 1984 påbörjades ett projekt vid Skånes sydkust. Projektets mål är att försöka fastställa strandförskjutningsförloppet från mesolitisk tid till modern tid.

Deltagarna i arbetet är: Urve Miller, SGU-Uppsala, Bertil Ringberg, SGU-Lund samt Anders Ödman, LUHM/RAÅ. Urve Miller och undertecknad har tidigare tillsammans arbetat med strandförskjutningen i Stockholm (Se, Helgeandsholmen, 1000 år i Stockholms Ström. Red. G. Dahlbäck 1982). Metoderna som kommer att användas i Skåne blir i många stycken lika de, som med framgång har använts i Mälaronrådet. Urve Miller, som är diatomexpert, analyserar sedimentationslagren i de borrhov som tages. Bertil Ringberg är den man som har karterat de aktuella områdena för jordartskartan och är därmed en av dem som har den bästa lokalkännedomen i undersökningsområdet. Undertecknad kommer att söka arkeologiskt påvisbara vattennivåer. För att få ett maximalt utbyte av undersökningen kommer de tagna borrhoverna också att undersökas avseende pollenförekomst så att vegetationsutvecklingen, framför allt på Skanör/Falsterbo-halvön, blir klarlagd.

Många platser för provtagning är diskuterade men ännu har endast fyra lokaler besökts.

1. Ammerännan söder om väg 100.
2. Stranden vid den innersta delen av Foteviken. Gården Kungstorps mark.
3. Norr om väg 100, öster om den bäck som mynnar i Fotevikens sydspets.

4. En djup mosshåla i Ljungens sydvästra hörn.

I de borrhov som tagits, syns bland annat spåren av en mängd transgressioner då vattnet har böljat över Näset och svämsand har avsatts ovanpå äldre vegetationsskikt. Analyserna av borrhoverna är ännu ej klara. De detaljerade resultaten kommer senare att publiceras i en slutrapport.

Vid arbetena invid Ammerännan kunde man i de skärningar som togs upp se att en äldre, meandrad, ränna har rätats. Den rätade grävda rännan har varit så smal att skeppsfart i densamma bör ha varit omöjlig. Funktionen hos den grävda rännan är nog i stället att se som gränsdike mellan stadssamhällena Skanör/Falsterbo och den intilliggande landsbygden.

Eftersom kunskapen om strandförskjutningen är av yttersta vikt då man arbetar med arkeologi i strandnära områden anser vi det viktigt att arbetet återupptas nästa säsong. Det är ingen lätt uppgift att påvisa havsyntans nivåförändringar i ett område som är i stort sett utan landhöjning. Vattnet har vid många tillfällen översvämmat landet och flera transgressioner kan ha nått samma strandlinje. Det krävs en del tur och det kommer att ta en hel del tid men det resultat som undersökningen förhoppningsvis kommer att ge blir till stor nytta för framtidens arkeologiska verksamhet längs de skånska kusterna.

Anders Ödman
LUHM

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av ALE, Historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR). Brev och manus till redaktionen adresseras till fil. dr Sten Skansjö, Historiska institutionen, Magle Lilla Kyrkogata 9 A, 223 51 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften, 40 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 Lund.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, arkivarie Anders Persson, Landsarkivet i Lund, Box 2016, 220 02 Lund eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., museichef Torkel Eriksson, Helsingborg, v. ordf., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, sekr., professor Lars Larsson, V. Nöbbelev, v. sekr., fil. kand. Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, överstelöjtn. Sven Hedin, Ystad, fil. lic. Lars-Göran Kindström, Helsingborg, museichef Anders W. Mårtensson, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, länsmuseum Bengt-Arne Person, Varberg, professor Göran Rystad, Lund, fil. dr Sten Skansjö, Lund, landsarkivarie Anna-Christina Ulfsparré-Mcurling, Lund, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

